

ЕДВАРД КАРДЕЉ

Ретки су људи, у нашој земљи и другде, данас и у прошлости, као што је био друг Едвард Кардељ чија су делатност и мисао били толико и тако присутни у животу једне установе као што је наша, као што је Правни факултет. У доба када је рушен један друштвени поредак и грађен и изграђиван нови, требало је изграђивати нови правни систем, требало је тај систем уградити у основе правне науке и правне наставе. У то доба, које се већ сада може с правом назвати историјском епохом и степеницом у изградњи једног новог права слободног и равноправног човека, требало је осмислити и идејно-политички осветлити и образложити све тако значајне и квалитетно нове појаве и институције како би оне постале идеја водиља и непосредни задатак свих радних људи наше земље, па разуме се и оних који живе и раде — трајно или ограничено временски — на нашем Факултету. Требало је, у исто то доба и паралелно са реченим, пратити, сагледавати, усмеравати, оцењивати праксу остваренога свега новог што је носило и доносило доба наше револуције и нашег социјалистичког самоуправног развоја, користећи све то како за даљу развојну изградњу тако и за васпитање и оформљавање наших људи да, познавајући стварност и стварне могућности, раде на остваривању историјских идеала радничке класе, и то данас и овде, онолико и онако како то омогућавају објективни услови и објективне снаге тако различитих врста и утицаја у савременом свету. Најзад, између осталог требало је високо држати и носити стално разграђујућу бакљу боље и светлије будућности која се може остварити само коришћењем садашњих могућности, али и сталном борбом за све оно што је боље и напредније, за све што ће значити и означити и даље ослобођење човека, посебно радничке класе, од исконских стега и неједнакости експлоататорских друштава. У свему овоме истакнути борац и саборац друга Тита, неуморни радник и продубљени мислилац, иницијатор и политичар, творац и визионар био је друг Едвард Кардељ, чија је таква многострука делатност морала бити не само присутна него и утицајна у свим областима научне и наставне делатности нашег Факултета. И то је и била. И не само била него ће морати то исто толико бити у даљем нашем раду, јер су бројна питања друштвених наука, посебно права, политике и економије, на којима је радио друг Едвард Кар-

дељ, разуме се уз низ других делатности у правним областима друштвеног живота, и то како на националном тако и на међународном плану. Само на радовима друга Кардеља могла би се израдити читава енциклопедија појмова самоуправног друштва, тако да је просто запањујуће да је све то, тако систематски и тако продубљено, могао да уради један човек у једном тако бурном времену и са једном тако ангажованом делатношћу на дневним задацима државног и партијског живота. Зато је скоро немогуће и најсумарније обухватити, сагледати и приказати не само сву делатност него ни све радове друга Кардеља. То је задатак будућности, и то посебно задатак правних факултета, јер нигде неће моћи да нађу толико материјала и идеја без којих савремене друштвене науке не би биле савремене. Све оно што може да се каже и изнесе у овом тужном моменту, упркос жеље да се сагледа сва величина рада и мисли друга Кардеља, јесте само бледа слика, више скица само неких одабраних, тачније речено извучених мисли човека који је, и тим својим мислима, не само објашњавао него и доприносио остварењу једног новог друштва у коме ће човек, и то првенствено удружени радник, бити и остати највиша вредност људског друштва. Ипак, два су домена у којима је мисао друга Кардеља дала непроцењиве резултате: социјалистички самоуправни друштвено-економски односи и политички систем социјалистичког самоуправљања. Да се овога пута, у почасти сени друга Кардеља, задржимо само на њима.

1. — Укидање приватне својине на средствима за производњу је већ од првих радова Маркса било постављено као првенствени задатак и резултат социјалистичке револуције. Успостава, након тога, нове социјалистичке, у смислу колективне и заједничке својине била је такође идеја водиља оснивача марксизма. Међутим каква ће све моћи да буде та нова социјалистичка својина, какве ће све друштвено-економске односе изазивати и остваривати, какве ће све бити могуће етапе развика те својине и нарочито какво ће бити место човека-радника, у најширем смислу непосредног произвођача у систему друштвено-економских односа заснованих на бази социјалистичке својине, сва та и многа друга питања очекивала су и тражила да добију одговор управо у пракси саме социјалистичке изградње, у пракси изградње социјалистичких друштвено-економских односа. У томе су наша социјалистичка револуција и наша социјалистичка теорија и пракса дале значајан и нов допринос, при чему су мисао и радови друга Кардеља били руководећа снага и идејна база за зацртавање, постављање, разматрање и остваривање нових друштвено-економских односа које до сада није себи ставила у задатак ни остварила ниједна друга земља.

После низа развојних фаза од ослобођења до Устава 1963. године утврђен је положај човека у нашем друштвено-економском и политичком систему, положај који је друг Кардељ 1961. године изразио следећим речима: „Полазна тачка нашег устава је човек, човек у производњи на бази друштвене својине средстава за производњу, човек у управљању производњом и расподелом друштвеног производа, човек — слободан произвођач, стваралац — у механизму друштвеног самоуправљања, све-

стан своје друштвене улоге, својих права и својих обавеза према другом човеку у друштвеној заједници. На бази таквих социјалистичких и друштвених односа треба да се развије и целокупна политичка и друштвена напредна. — То су речи које су визуелно изражавале даљи пут нашега развоја који је своју савремену коту добио у Уставу из 1974. године и у Закону о удруженом раду.

Основно питање на које савремено човечанство тражи одговор, друг Кардељ је видео у следећем: „Како у доба које тражи велику концентрацију средстава за производњу, велику унутрашњу друштвену централизацију, транснационалну интеграцију рада и велику међусобну зависност народа, то јест степен интегрисаности друштва и човечанства виши него икада раније, како, дакле, у таквим условима обезбедити слободу човека у његовом раду и стварању, а самим тим и управљању друштвом. Идеја и пракса самоуправљања ... дају, по мом мишљењу, одговор на то питање, јер стваралачку слободу човека и народа претварају у подстицај интеграцији производних снага и човечанства, а самим тим и условавају тај процес интеграције том слободом. У том смислу идеја и пракса самоуправљања несумњиво, могу да изврше значајан утицај на даљи развој друштвеног и демократског политичког система у свету”.

А та идеја самоуправљања, сада као оличење и израз реалности у остваривању, кад је реч са становишта права, поред Устава долази нарочито до изражаја кроз Закон о удруженом раду, један правни акт који има карактер и значај права данашњег доба, и то правни акт чији суштински домаћај треба још да буде и теоријски сагледан и у пракси спроведен, и правни акт у коме су посебно и нарочито били присутни рад и мисао Едварда Кардеља. Сходно Титовим речима: „У тој мери у којој сами производни и целокупни друштвено-економски односи буду омогућавали људима да све више управљају сами собом и да им је све мање потребна снага државног ауторитета за регулисање међусобних односа, у тој мери ће слабити функције државе као инструмента силе. Према томе све шире самоуправљање и све дубљи демократизам јесу инструменти процеса одумирања државе”, у једном апотеозном стилу друг Кардељ своди своју мисао а тиме, што је нарочито важно, и мисао и праксу нашег савременог човека и друштва, на следећи већ за његова живота класичан израз: „Срећу човеку не може донети ни држава, ни систем, ни политичка партија. Авангардне снаге социјализма и социјалистичко друштво, према коме, могу имати само један циљ — да према могућностима датог историјског тренутка стварају услове у којима ће човек бити што слободнији у личном изражавању и стварању да може — на основу друштвене својиче над средствима за производњу — слободно радити и стварати за своју срећу. То је самоуправљање”.

Обимом је и по продубљености изванредно теоријски заснован рад друга Кардеља управо на правним актима путем којих и кроз које ће се, у целини државног и самоуправног права, обезбеђивати остварење оваквог гледања на место и положај човека у социјалистичком самоуправном друштву. Његова је суштина у томе да непосредним спајањем рада са управљањем средствима за производњу у друштвеној својини

непосредни произвођач постаје господар свога рада, његових услова и резултата, те да на тој основи овладава и целином односа у друштвеној репродукцији” (Саопштење ЦК СКЈ и Председништва СФРЈ). При томе је нарочито значајно подвлачење и инсистирање друга Кардеља да није реч о донкихотском појединцу већ о удруженом раднику, радницима у удруженом раду које одређени систем економских мера удружује у специфичан облик друштвеног рада. Удруживање рада и средстава предмет је изузетне пажње друга Кардеља. Он указује на суштинска значења проблематике проширене репродукције и односа радника према минулом раду за развој система социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа. Ту се, наиме, поставља основно питање социјалистичких друштвено-економских односа — ко одлучује о вишку рада.

Све је то израз и приказ наше стварности, али исто толико и изазов и задатак и нашој пракси и њеној науци. Пратити докле се дошло у остварењу тако конципираног и постављеног система друштвено-економских односа социјалистичког самоуправљања, теоријски га даље разрађивати, и васпитавати нове генерације не само да разумеју тај систем него и да се за његово што потпуније остваривање у пракси боре, — порука је и задатак и живота, и делатности, и мислим и целокупног дела друга Кардеља. Своје разматрање и поштовање према тој и таквој идејној заоставштини једног таквог великана духа изразићемо само ако његове идеје буду стално присутне у теоријском раду и у практичној делатности свих правника, чему свакако наш Факултет може и треба да да највише доприноса. То је и дуг нашој револуцији, јер је сам друг Кардељ толико пута указивао да све то има своје корене управо у нашој народноослободилачкој борби.

2. Један од домена посебног интересовања друга Кардеља био је и политички систем самоуправљања. Насупрот предрасудама о свемоћи државе у социјалистичкој изградњи, друг Едвард Кардељ је идеју самоуправљања разрадио у целовиту теорију изграђивања социјалистичког друштва на основама самоуправљања. Један Кардељев чланак од пре више од тридесет година носио је наслов „Снага народних маса”. У те три речи сажета је основна порука и изворна инспирација једне неуморне трагачке и стваралачке мисли која је са задивљујућом снагом понирала у најсложеније проблеме савремене епохе и сва кључна питања револуционарне борбе народа Југославије, осветљавајући поуздано путеве историјског процеса. Од чланка у ужичкој „Борби” октобра четрдесет прве, у коме се расправља о коренима и карактеристикама органа народне револуционарне власти до развијеног теоријског концепта социјалистичке самоуправне демократије заочоване на самоуправном плурализму интереса (др Н. Пашић), у студији „Правци развоја политичког система социјалистичког самоуправљања”, друг Кардељ се стално и консеквентно бори за продубљивање социјалистичке демократије у смислу све веће самоуправе народних маса, у смислу што већег њиховог привлачења к раду државне машине, што је одговарало његовом ставу да „не треба никада заборавити да никако савршени бирократски апарат ма како му генијално руководство стајало на челу, не може да изгради социјализам.

Социјализам може да расте из иницијативе милионских маса, уз правилну водећу улогу пролетерске партије, односно најнапреднијих свесних социјалистичких снага."

У овом правцу друг Кардељ, имајући увек у виду реално стање и реалност у нашем друштвеном животу, у току година битно доприноси постављању и остварењу двеју основних полуга нашег политичког система. То је с једне стране комунални систем, а с друге стране скупштински систем.

Полазећи од Маркових гледишта о искуствима Париске комуне, друг Кардељ се и теоријски и практично залаже за развој комуналног система у нашим условима. При томе, он инсистира на децентрализовању послова и на материјалној самосталности комуне, на њеном самосталном решавању основних питања од животног интереса за радне људе и грађане. Истовремено наглашава да комуна не може бити сама себи довољна, да може да се развија само као ћелија јединственог друштвеног организма.

Уставом из 1963. године, чијом је израдом непосредно руководио друг Кардељ, ствара се нова структура скупштина, која осигурава да политичке, економске и моралне тежње и интереси радних људи и грађана више него до сада добу до изражаја у скупштинама. Скупштински систем је кичма политичког уређења Скупштина постаје, у правом смислу речи, орган који стално прати и претреса проблематику друштвеног живота (В. Бакарић). А, као што је познато, уставним амандманима из 1967., 1968. и 1971, као и Уставом из 1974. године, остварују се даље револуционарне промене у друштвено-економским и политичким односима и укупним односима у федерацији на основама самоуправљања. Угаони камен нашег социјалистичког самоуправног система је делегатски систем. Радећи на његовој изградњи друг Кардељ каже да он представља облик организованости радничке класе и свих радних људи односно грађана како за вршење власти тако и за управљање друштвеним пословима на основама самоуправљања. Тај систем је, каже Кардељ, „оно у чему је Маркс видео основну карактеристику диктатуре пролетаријата, тј. радничку класу организовачу као држава, с тим што самоуправна организација обухвата не само радничку класу него и све грађане и радне људе."

Све је то, заједно са низом других питања у вези и у саставу проблематике политичког система социјалистичког самоуправљања (нпр. значај субјективних снага, друштвеног договарања и споразумевања, систем судства и др.), добило продубљену теоријску марксистичку анализу у многим радовима друга Кардеља, који су послужили и за спровођење у пракси целине тог и таквог политичког система. А за његово пуно и целовито остварење остало је још много да се учини. У том даљем раду радови друга Кардеља биће драгоцени путоказ. И то не само пракси него и теорији биће потребно, онако како је то чинио друг Кардељ, пратити процес остварења делегатског система како би се предузимале све мере за њихово употпуњавање али и мере за отклањање препрека које настају било из неразумевања било из несамоуправних мотива.

3. — Покушали смо да укажемо на епохални допринос друга Кардеља теоријској разради и практичној примени само два питања. А таквих питања и таквих доприноса је безброј. Посебно оних која су од фундаменталног значаја за право и правну науку. Огрешили би се према сени овог великог посленика, темељитог научника и искреног револуционара, ако бисмо покушали, макар колико то желели, да дамо само попис питања и проблема на чијем решавању је радио друг Кардељ. Па ипак, подсетимо се само какав је и колики његов допринос био, на пример, питањима федерализма, братства, јединства и равноправности народа и народности Југославије, социјалистичке револуције, општенародне одбране, питањима мира, народноослободилачких ратова, праведних и неправедних ратова, планирања, социјалистичког преображаја села, а нарочито питањима несврставања и земаља у развоју. Међутим, ако у овом моменту туге и бола за изгубљеним другом и човеком као што је био Едвард Кардељ, не можемо ни најсумарније да наведемо све оно што нам је он оставио у његовим делима, потребно је да подвучемо потребу и дужност, као комуниста и као научних радника, да његовом мисаоном делу посветимо ону пажњу коју оно с правом заслужује, јер ћемо тиме сигурно обогатити и нашу науку и нашу наставу, учинити их животијим и идејно јачим, јер ће се свакако много генерација, у нашој земљи а сигурно и другде, учити на делима једног тако револуционарног идеолога научног марксизма који је познавао и разумевао свет свога времена али и калио оружје за бољи живот човека. А у свему томе, у целини његовог живота и напосе у његовим делима било му је страно све што је статично и догматско, чиме је и својим животом и радом остваривао и потврђивао оно што је било одређено у начелима Програма његове партије, којој је тако одано и тако борбено служио. Борио се за слободног човека у друштву заснованом на удруженом раду слободних произвођача, борио се за остварење асоцијације слободних произвођача, асоцијације радничке класе и радних људи у целини.

Друг Кардељ је волео човека — радника. Њему и његовим интересима, његовој класи и његовој држави, његовом друштву и његовој идеологији посветио је цео свој живот, свако своју реч и сваку своју активност. И то увек као свестан комунист и убеђени хуманист. Био је пример борбености и идеолошке чврстине, али и пример другарства и хуманизма. Знао је да себе види у редовима радника, али и да им пружи идеје прогреса. Умео је да се бори, али и да анимира учешће у борби за боље и прогресивније друштво. Био је изграђена личност, али је себе изграђивао у борби за остварење идеала и задатака радничке класе, у борби за ствар националне и људске слободе и независности, за ствар револуције и социјализма, за мир и друштвени напредак у свету. Свим тим, таквим животом и таквим радом, таквом делатношћу и таквим делима, друг Едвард Кардељ, је ушао у ред корифеја марксизма и у пантеон великана — мислилаца и револуционара двадесетог века.

Том великану наших народа, на чијим делима ће имати да црпе снагу истине наше право и наша правна наука, нека је слава и хвала.

др Борислав Т. Благојевић